

OSMANLI'NIN SON YÜZYILINDA SAMSUN'DA VAKIF KURAN KADINLAR

MUHAMMET OKUDAN*

The women who established a foundation
in Samsun in the last century of the Ottoman Empire

Abstract: Foundations are crucial foundations that provide a number of needs of public in the Ottoman time. For God's sake women or men whoever have a good financial situation set up foundations in every living space.

As in the other regions of the Ottoman Empire, in Samsun, which was the center of Canik District, various foundations were established by women. The first of them, dated September 16th 1833, belongs to Ayşe Hanım bint-i Abdullah (Ms. Ayşe, Daughter of Abdullah). The last of them is the foundation certificate charter which is dated July 18th 1922 and belongs to Emine Hanım bint-i Bilal (Ms. Emine, Daughter of Bilal). Between those dates foundations in a number of areas vary from madrasah to fountain, from mosque lighting to chant foundations were established and put into public service by women in Samsun.

Key Words: ottoman, samsun, women, vaqf.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE İslam Tarihi ABD, Doktora Öğrencisi,
[muh.okudan@hotmail.com].

Öz: Vakıflar Osmanlı Devleti zamanında halkın bir çok ihtiyacını karşılamada önemli misyon yüklenmiş kurumlardır. Kadın erkek maddi durumu yerinde olan insanlar, Allah rızasını kazanmak için, hayatın her alanında vakıflar oluşturmuşlardır. Samsun Canik Sancağının merkezi konumunda ki Samsun'da Osmanlı Devletinin diğer bölgelerinde olduğu gibi, kadın'lar tarafından da çeşitli vakıflar oluşturulmuştur. Bunlardan ilki 16 eylül 1833 tarihli Ayşe Hanım bint-i Abdullah'a aittir. Sonuncusu ise Emine Hanım bint-i Bilal'e ait olan 18 Temmuz 1922 tarihli vakfiyedir. Bu tarihler arasında kadınlar tarafından Samsunda medreseden çeşmeye, cami aydınlatmasından tilavet vakıflarına kadar bir çok alanda vakıf oluşturularak, bunları halkın hizmetine sunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Samsun, kadın, vakıf.

Osmanlı'da Vakıf Kültürü

İnsanlar zeka, beden ve mali imkanlar açısından birbirlerinden farklı olarak yaratılmıştır. Yaratılışın gereği olarak ta bu imkânlarla sahip olanlarla bu imkanlardan yoksun olanlar arasındaki dengenin korunarak birbirinden kopmaması gerekmektedir. Bu dengenin korunmasında en önemli etken karşılıklı yardımlaşmadır. Zayıflarda daima bir sığınma, güçlülerde ise sahip çıkma ve himaye etme hissi görülür. Böylece zayıflar güçlülere karşı sevgi ve saygı duyarlar. Güçlüler de zayıflara karşı hoş görülme ve merhametli olurlar. Eğer bu duygu insanlarda olmasaydı dünyada zenginle fakir arasında sürekli bir çatışma olurdu.¹

İşte yardımlaşma insanın yaratılışında var olan ve insanlık tarihi kadar eski olan bir histir. Bu his dini emir ve tavsiyelerle birleşince daha da kuvvet kazanır. İslam'ın yardımlaşma ile ilgili emir ve öğretilerinden ortaya çıkan vakıf, yüzyıllar boyunca insanlığa hizmet eden; dini, hukuki ve sosyal bir kurumdur. İhtiyaç sahiplerine yardımcı olmak gibi ulvi ve insani bir düşüncenin ürünüdür.² Dini bir müessese olması, kuruluş felsefesini Kuran-ı Kerimdeki ayetlerden ve Hz. Muhammed'in (sav) kendi uygulamaları ve hadislerinden kaynaklanmaktadır. Hukuki bir

¹ Ahmet Akgündüz, *İslam hukukunda ve Osmanlı tatbikatında vakıf müessesesi*, Osmanlı Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996 s 41

² Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınevi, İstanbul, 2003, s7-9

müessese olması; tescil olup uygulamaya geçebilmesi için gerekli şartların sağlanıp kadının huzurunda olması ve mahkeme tutanakları olan şer'iyye sicillerine kaydedilmesi gerekmektedir. Vakfın sosyal bir kurum olması tabî ki vakfın menfaati topluma adanmış olmasından kaynaklanmaktadır. İleride değineceğimiz gibi camii, medrese, çeşme vs. topluma faydalı olan işler hep bu müessese kanalıyla yapılmıştır. Vakıf sadece insanoğluna faydalı işlerde bulunmamış aynı zamanda çevreyle ve hayvanlarla ilgili vakıflar oluşturularak, onların korunması yoluna gidilmiştir.

Kuranda ki vakfı işaret eden ayetler ve hadislerdeki tavsiyeler nedeni ile İslâm devletlerinde vakıf, büyük önem kazanmış, sosyal ve iktisâdi hayat üzerinde asırlarca derin tesirler bırakmıştır. Bütün Türk- İslâm Devletlerinde âdeta bir yarış halinde gelişen vakıflar, bilhassa Osmanlı Devleti'nde gelişiminin zirvesine ulaşmış³ ve Türk Kültür hayatında son derece önemli rol oynayan müesseselerden biri olmuştur⁴. Bu kurumlar Osmanlı toplumunda sosyal hayatın hemen her alanında kendine yer bulmuştur. Günümüzde kamunun sunmuş olduğu pek çok hizmet, geçmişte, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren, vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Osmanlı döneminde zirvesini yaşayan bu kültür bir medeniyete dönüşmüş; padişahın, devletin en ücra köşesindeki reayaya (*Halka*) kadar pek çok kimse vakıf kurmuştur. Camiler, mescitler, medreseler, hastaneler, tekkeler, çeşmeler, suyolları gibi dinî ve sosyal pek çok kurum zengin ve hayırsever kimseler tarafından hem hizmete açılmış; hem de hayatîyetlerini sürdürebilmeleri için kurulan vakıflarla ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Bu vakıflara *akar* yani gelir olmak üzere kimi zaman menkul yani para, kimi zaman da tarla, bağ, bahçe, han, hamam, bedesten, dükkân gibi gayrimenkuller vakfedilmiştir.⁵

³ Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, *TTK yayınevi*, Ankara 1994, s. 155.

⁴ Bahaeddin Yediyıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye 'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi, *TTK yayınevi*, Ankara 2003, s.VII.

⁵ İsmail Kıvrım, *Osmanlı Döneminde Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları*, *Historystudies*, volume2/3, 2010

Cinsiyet olarak bakıldığı zaman Osmanlı Kültüründe kadın erkek ayırt etmeksizin maddi durumu iyi olanların vakıf kurma faaliyetlerine girdiğini görmekteyiz.

Osmanlı toplumunda kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki konumları daima önemli bir tartışma konusu olmuştur. Kadının özellikle ekonomik hayatta mal edinip edinmediği, malî tasarruflarda bulunup bulunmadığı ve eğer bulunduyorsa sahip olduğu serveti hangi yollarla elde ettiği merak uyandırmıştır. Şüphesiz kadınların belirli mal varlıkları bulunuyordu. Peki bu mal varlıklarını hangi yollarla elde edebiliyorlardı

Kadınların Osmanlı klâsik döneminde servet edinebilecekleri başlıca dört kaynak yöntem bulunmaktadır. Bunlar; aile bireylerinden birinin ölümü halinde kendilerine miras intikal etmesi, herhangi bir şekilde kendilerine mal varlığı hibe edilmesi, nikâh akitleri esnasında ödenmesi gerekli olan mehir ve fiilî olarak bir işte çalışma olarak sıralanabilir. Sözü edilen bu mülk edinme yollarından miras ve mehir, hemen her kadının zahmetsizce, herhangi bir çaba sarf etmeksizin servet sahibi olmasını sağlayan yöntemler olarak karşımıza çıkar⁶.

İşte kadınlar elde ettikleri bu servetleri diledikleri gibi kullanma hakkına sahipti. Bir kısımda yukarıda değindiğimiz gibi Allah rızasını kazanmak için bu servetlerinden bir kısmını veya tamamını vakfediyorlardı.

Samsun ve Vakıf Kuran Kadınlar

1. Genel Değerlendirme

Samsun Trabzon vilayetine bağlı Canik Sancağının merkezi konumundaydı. Özellikle XIX. yüzyılda tütün ihracatından dolayı önemli bir gelişme kaydetmiş ve Karadeniz sahil kentleri arasında önemli bir yere sahip olmuştur.

⁶ Saadet Maydaer, *Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)*, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, cilt: XV, sayı: 2, s. 365-381

Araştırmamızın konusu ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan vakfiyelerdir. Kadın vakıf kurucu olarak bu belgelerde tespit edebildiğimiz on iki tane kadın vakıf kurucusu vardır. Bunların içinde ki en erken tarihli 25 Eylül 1833 tarihli Ayşe Hanım bint-i Abdullah'ın Said Bey Mahallesi'nde yaptırdığı iki odalı mektebi ve bu mektebim ihtiyaçlarının karşılanması için bağışladığı dükkanının vakfiyesidir. En son vakfiye ise 18 Temmuz 1922 tarihli Emine Hatun bint-i Bilal'in Said Bey Mahallesi'nde bulunan 2 katlı evini vakfettiğine dair belgedir.

Şimdi bu vakfiyelerin özetlerini inceleyerek o dönemde kadınların nelere sahip olduklarını ve hangi amaçla vakıf kurduklarını inceleyelim.

2. Yönetici Eşlerinin ve Yakınlarının Kurdukları Vakıflar

2.1. Hasene Şah Hatun binti Abdullah Vakfı

1 Rabiü'levvel 1275 (9 Ekim 1858) tarihine aittir. Yine vakfiyeden anlaşıldığına göre Hasene Hanım Canik Sancağı mutasarrıflarından Haznedarzade Osman Paşanın cariyelerindedir.. Vakıf olarak yüz yirmi bin kuruş nakit parasını vakfettiği, bu parayı da kendisine ait altın, gümüş, süs eşyalarını vs. satarak elde ettiği anlaşılmaktadır. Şartında ise Kuran tilaveti, mevlit okunması ve kendi adına kurban kesilmesini istemektedir. Yine her yıl Haremeyn-i şerifeyn fakirlerine 100 kuruş gönderilmesini istemiştir. Aynı kişi 1279 yılında bir zeyl vakfiye çıkararak kendi mallarını 220 bin kuruşa sattığını ve parasıyla üç dükkan satın alarak onları da vakfettiği anlaşılmaktadır⁷.

2.2. Ulviye Hatice Hanım Vakfı

29 Cemazielevvel 1298 (29 Nisan 1881) tarihine aittir. Vakfiyeden anlaşıldığına göre Ulviye Hatice Hanım Edirne Valisi Merhum Arif Paşa'nın Kerimesi ve Canik Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Reşid Paşa'nın eşidir. Bin kuruş para vakfedmiş ve şart olarak ona onbir hesabıyla paranın faiz-

⁷ VGMA, df.,610/0 s.73 sr.101

le işletilmesi ve gelirinin Kılıç Dede Camii'nin imam-hatibine verilmesini istemiştir.⁸

3. Reyanın (Halk) Kurduğu Vakıflar

3.1 Ayşe Hanım bint-i Abtullah Vakfı

10 Cemaziye'l evvel 1249 (16 Eylül 1833) tarihli bu vakfiyede Samsunda Said Bey mahallesinde ki arsasının üzerine 2 odalı mektep yaptırmıştır. Bu mektebin bir odasında kızlar bir odasında erkekler ders almasını şart koşmuştur. Öğretmen maaşı için ve tamir masrafları içinde bedestendeki dükkanını vakfetmiş, mütevellilik görevini eşine tevdi etmiştir⁹.

3.2. Akgül Hatun binti Tahir Ağa Vakfı

7 Sefer 1272 (19 Ekim 1855) tarihli vakfiyeye göre Sultan Çarşısı'nda ki bir dükkanı ve Samsun Ahurlu Karyesinde bulunan değirmende ki 1/3 hissesini vakfetmiştir. Şart olarak da buraların kiraya verilerek kira parası ile yılda 1 defa hatim yapılmasını ve bir kurban kesilmesini istemektedir. Ayrıca Ahurlu karyesinde bir çeşme inşa edilerek bunun tamir onarım gibi masraflarının karşılanmasını istemiştir.¹⁰

3.3. Ümmü Gülsüm Hatun bint-i Halil Vakfı

12 Rabiü'lahir 1297 (24 Mart 1880) tarihine aittir. Ümmü Gülsüm Hanım uzun çarşı caddesinde bulunan dükkanını vakfetmiştir. Vakfiyeden anlaşıldığına göre Ümmü Gülsüm Hanım, yılda iki hatim ve Pazar camisinde bir mevlit okunulması ve Samsunda bulunan çeşitli camilerin aydınlatılması için bal mumu alınmasını şart koşmuştur.¹¹

3.4. Havva Hatun bint-i Mehmed Vakfı

27 Zilkade 1307 (15 Temmuz 1890) tarihli vakfiyedir. Havva Hatun Pazar mahallesinde bulunan dükkanı kiraya verip iki hatim yapılarak kendi ruhu için ve Peygamberimizin, kendisi ve aile efradı için hediye edilme-

⁸ VGMA., df.589 S.105 SR.189

⁹ VGMA, df. 583/0 s.19 sr.11

¹⁰ VGMA, df.618/1, s.5, sr.4

¹¹ VGMA, df.606/0 s.194 sr.,247

sini istemiştir. Yine senede üç okka balmumu alınarak mütevellinin istediği camilerin aydınlatılması için harcanmasını şart koşmuştur.¹²

3.5. Fatma Hatun binti Mustafa Vakfı

21 Rabiülevvel 1323 (26 Mayıs 1905) tarihli vakfiyedir. Said Bey mahallesindeki dükkanını vakfetmiş ve Şart olarak Subaşı ibtidaisinin yanında Hamidiye caddesinde kendisinin yeniden inşa ettirdiği çeşmenin bakım onarımının yapılması, annesi, babası ve kendisi için her yıl hatim ve mevlit okutulması ve Said Bey, Pazar ve Kılıç Dede camilerinin aydınlatılması için 1 okka bal mumu alınmasını istemiştir.¹³

3.6. Zekiye Hanım bint-i Mehmed Vakfı

2 Cemaziyelevvel 1323 (5 Temmuz 1905) tarihli vakfiyedir. Zekiye Hanım meyve pazarında bir dükkan ve buğday pazarındaki bir dükkanı vakfederek cami-i kebirin (büyük camii) in aydınlatılması için zeytin yağı alınmasını istiyor. Yine yazın insanlara soğuk su dağıtılmasını şart koştuğu anlaşılıyor. Zekiye Hanım devamında kasaplar arasasında bulunan bir dükkan daha vakfedip cuma ve pazartesi günlerinde Yasin okutulması ve yazın kadınlara ve çocuklara soğuk su dağıtılmasını istemiştir..¹⁴

3.7. Fatma Hatun bint-i Bekir Vakfı

11 Sefer 1328 (22 Şubat 1910) tarihli vakfiyedir. Pazar camii yakınında bulunan bakkaliyenin 2/3 hissesini ve çarıklı pazarında bir bab çilingir dükkanı ve İsa Baba Camii altında 1960 zirağlık meyveli bahçesini vakfettiği, şart olarak senede 8 hatim ve bir mevlid okutulması , ailesi tarafından yapılan hançerli camiinin aydınlatılması için yıllık bir batman yağ alınmasını ve Samsundaki diğer camileri verilmek üzere 4 kıyye bal mumu temin edilerek bu camilere dağıtılmasını istemiştir¹⁵.

¹² VGMA., df.,615/0 s.,92 sr.,11

¹³ VGMA., DF601/0 SF.85 S.90

¹⁴ VGMA., df.,619/0 s.47,48 sr.,31/1/2

¹⁵ VGMA., DF.,611/0 s.42 sr.,25

3.8 Munire Hatun bint-i Mustafa Vakfı

18 Recep 1311 (25 Ocak 1894) tarihli vakfiyedir. Munire Hatun üst katı beş odalı otel ve alt katı kahvehane olan binadaki yarı hissesini vakfediyor, şart olaraktan yılda bir hatim ile bir mevlid okutulmasını ve kendi adına bir kurban kesilmesini istiyor.¹⁶

3.9. Refika Hanım ibnet-i Abdi Reis Vakfı

14 Sefer 1332 (12 Ocak 1914) tarihli vakfiyedir. Refika hanım Pazar Mahallesi kasaplar arasasında bulunan bir bab dükkanını vakfetmiş, geliri ile senede iki hatim ve bir mevlit okunması ve kurban kesilmesini şart koşmuştur.¹⁷

3.10. Emine Hanım bint-i Bilal Vakfı

3 zilhicce 1340 (18 temmuz 1922) tarihli vakfiyedir. Said Bey Mahallesinde bulunan iki katlı evini vakfetmiştir. Ramazanda iki hatim okunması kandil gecelerinde birer mevlit okunması şart koşmuştur.¹⁸

274

OMÜİFD

Değerlendirme ve Sonuç

Osmanlı Devletinde kadınların idari görev üstlendikleri ve bunun kayıt altına alındığı tek yer vakıflar. Kadınlar vâkıfın talepleri doğrultusunda müteveli olabiliyordu. Müteveli ise vakıf işlerini idare edip yürüten kimsedir. Yaptığımız araştırmamızda dört vakfa müteveli olarak kadın atandığını görüyoruz. Vakıf yönetimine atanan kadınların birbirleriyle akrabalık ilişkileri olduğu da görülmektedir. Mesela Havva Hatun bint-i Mehmet kızı Dilmiyat Hatun bint-i Ahmed¹⁹'i müteveli olarak atadığı, yine Emine Hanım bint-i Bilal²⁰ yengesi Emine Hanım ibnet-i İsmail'i müteveli olarak atamıştır.

¹⁶ VGMA., df.,616/0 s.93 sr.,53

¹⁷ VGMA., df.,615/0 s.,71 sr.2

¹⁸ VGMA., df.,1993 s.141 sr.129

¹⁹ VGMA.,df., 615/0 s.92, sr.11

²⁰ VGMA., df.,1993 s.141 sr.129

Vakfiyeler incelendiğinde görülüyor ki; her ne kadar vakfiyenin girişinde farklı bir isim müteveli olarak zikredilse de vâkıfın, sonuç kısmında tevliyet görevinin kendisinde kalmasını şart koştuğu görülmektedir. Vakfiyenin devamında kendisi öldükten sonra tevliyet görevinin kime bırakılacağı belirtilmektedir. Bu on iki vakfiyeden Akgül Hanım bint-i Tahir ve Münire Hatun bint-i Mustafa eşlerini müteveli olarak tayin ettikleri gibi görevi hemen kendilerine tevdi etmişlerdir. Bu vakıf kurucularından sadece Ulviye Hatice Hanım bint-i Abdullah tevliyet görevini kendisinin yakını olmayan birine, Nogay muhaciri Ahmed bin Abdullah'a tevdi ettiğini tespit ettik. Geri kalan dokuz vakfiyede müteveli tayin edilmekle birlikte kendilerinin hayatta olduğu sürece bu görevin kendilerine ait olduğu ancak kendilerinin vefatından sonra ilgili müteveliye tevdi edilmesini istenmektedir.

Araştırmamızda, malın heba olup gitmemesi ve aile bireylerinin yaşamının idamesi için saklanması fikrinin, vakfiye kurmada önemli etken olduğunu da görmekteyiz. Hangi konularda harcama yapılacağı tek tek belirtilmiş, bu harcamalar yapıldıktan sonra arta kalan paranın müteveliye teslim edilmesi istenmiştir. İnsanlar böylece hem hayır işlemekte hem de mallarının korunmasını sağlamaktadır.

İncelediğimiz vakfiyelerden iki tanesi yönetici yakınlarına aittir. Bunlar Hasene şah bint-i Abdullah, Haznedar zade Osman Paşanın cariyelelerinden olduğu vakfiyede ifade edilmektedir.²¹ Diğeri ise Ulviye Hatice Hanımdır. Ulviye Hatice Hanım, Edirne valilerinden Rahmetli Arif Paşanın kızı ve Canik Sancağının mutasarrıfı ve Rumeli Beyler Beyi Payelilerinden Mehmed Reşid Paşa'nın eşi olduğu anlaşılmaktadır²².

Bu vakfiyelerin hemen hemen tamamında birkaç kalem için ödeme bütçesi ayrıldığı görülmektedir. Öncelikli olarak vakıflar hatim yapılması ve mevlid okunması isteyerek, bunların sevaplarını, Peygamber Efendimize, ailesine, vâkıfın kendisine ve ailesine hediye edilmesini şart koş-

²¹ VGMA, df.,610/0 s.73 sr.101

²² VGMA., df.589 S.105 SR.189

muşlardır. Ayşe Hanım bint-i Abdullah ve Ulviye Hatice Hanımın bu yönde istekleri bulunmamaktadır.

O dönem camilerinin ihtiyaçlarının büyük oranda halk tarafından vakıflar aracılığı ile karşılandığı anlaşılmaktadır. Genel olarak bu vakfiyelerde camilerin aydınlatılma giderleri için bütçe ayrılmış bunun yanında imam hatip maaşlarını ödenmesi içinde vakıf yapıldığı tespit edilmiştir. İmam maaşı için Ulviye Hatice Hanım'ın vakıf tesis ettiği tespit edilmiştir. Diğer vakıflar ise aydınlatmanın sağlanması için vakıf yapmışlardır.

Bununla beraber vakfiyelerde çeşme inşası, bakımı ve onarımı için vakıf kurulduğu veya tesis edildiğini görmekteyiz. Akgül Hatun vakfiyesinde kur'an ve mevlit okunmasının dışında ahurlu karyesinde bir adet çeşme inşa edilmesi ve bunun bakım onarımın yapılmasını istemiştir. Yine Fatma Hatun binti Mustafa subaşı ibtidaisinin yanında yaptırmış olduğu çeşmenin bakım ve onarımı için vakfiyesinde şart koşmuştur.

276

OMÜİFD

Hasene şah Hatun binti Abdullah yıllık gelirden her yıl 100 kuruş Haremeyn-i Şerifeyn fakirlerine ulaştırmak istediğini vakfiyesinde belirtmiştir.

Zekiye Hanım bint-i Mehmed ise şartlarına ek olarak yaz mevsiminde kadın ve çocuklara soğuk su dağıtılmasını istemiştir.

Diğer vakıflardan farklı olarak Ayşe Hanım bint-i Abdullah arsası üzerine yaptırdığı iki göz mektep ve bunun giderlerini karşılamak için dükkanını vakfetmiş ve bütün gelirleri tamirat masrafları öncelikli olmak üzere bu mektebe vakfetmiştir.

Vakfiyelerden altı tanesi XIX. Yüzyıla ait altı tanesi ise XX: yüzyıla aittir. Bu vakıflardan on tanesi gayr-i menkul vakfı iken 2 tanesi para vakfidir. (Hasene Şah hatun ve Ulviye Hatice Hatun vakfiyeleri)

Sonuç olarak Osmanlı Devletinin diğer bölgelerinde olduğu gibi Canik Sancağı'nın merkezi konumundaki Samsun'da da kadın vakıflar vardır. Kendilerinin miras evlilik veyahut ticaret hayatına atılarak elde ettikleri mallarını kendi hür iradelerince Allah rızası ve mallarının parçalan-

rak yok olmasının önüne geçmek için vakfetmişlerdir. Vakfın hayır şartlarında ağırlıkta tilavet şartı vardır. Bununla birlikte diğer sosyal alanlarda, -cami medrese ve çeşme gibi- vakıfları tesis ettikleri genelde mütevellî olarak kendilerini atadıkları, kendilerinden sonra ailesinden birilerinin mütevellî olarak atanmasını şart koştukları tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK yayınevi, Ankara 1994.
- Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye 'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, TTK yayınevi, Ankara 2003.
- İsmail Kıvrım, "Osmanlı Döneminde Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları", *History Studies*, volume2/3, 2010.
- Saadet Maydaer, *Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, cilt: XV, sayı:2.

